

ШАХС ЭСТЕТИК МАДАНИЯТИНИНГ ЭТНОМАДАНИЙ ВА МАЪНАВИЙ АСОСЛАРИ

<https://doi.org/zenodo.10557995>

ТЎРАЕВА Санобар Халимовна,

*Қарши муҳандислик- иқтисодиёт институти,
“Ижтимоий фанлар” кафедраси катта ўқитувчиси*

АННОТАЦИЯ

Ўзбек халқида бошқа халқларга ҳам хос нафосат ҳақидаги умумбашарий тушунчалардан таиқари фақат шу халққагина хос бўлган, шахс ва жамият эстетик маданиятини шакллантирадиган маънавий-мафкуравий ҳолатлар мавжуд. Дарҳақиқат, ўзбек оиласи ўзининг анъана ва тарихига биноан ўзининг ёшларни миллий нафосат ва фаросат сарчашмаларидан баҳраманд бўлиб вояга етишишлари руҳида тарбиялаб келмоқда. Айниқса, катта ёшдаги оила аъзоларининг ахлоқий-эстетик маданияти, яъни диди, руҳий, назокатли муомала мактаби, адабиёт ва санъатга муҳаббати, озодалик ва самимиятга интилиш каби фазилятлари ёшлар тарбиясида муҳим аҳамият касб этади.

Калит сўзлар: эстетик маданият, этномаданият, анъаналар, удум ва маросимлар, анъаналар, урф-одатлар.

АННОТАЦИЯ

Узбекский народ, помимо универсальных представлений о изысканности, свойственных другим народам, обладает уникальными для этого народа духовно-идеологическими условиями, формирующими эстетическую культуру личности и общества. Фактически, узбекская семья, согласно своим традициям и истории, воспитывает свою молодежь в духе взросления, наслаждаясь национальной утонченностью и мудростью. Особенно большое значение в воспитании молодежи имеет морально-эстетическая культура старших членов семьи, т. е. вкус, духовность, женская школа манер, любовь к литературе и искусству, порядочность и стремление к искренности.

Ключевые слова: эстетическая культура, этнокультура, обычаи и обряды, традиции, обычаи.

КИРИШ

Ижтимоий тараққиёт жараёнида ҳар қайси халқ ёхуд инсон учун аждодларидан мерос бўлиб келадиган, келажак авлодини камол топтириб вояга етказиш учун хизмат қиладиган муқаддас замин, яъни она Ватан ва унинг

бағрида ниш отиб, фаровон ҳаётга хизмат қиладиган миллий- маънавий қадриятлар шаклланиб боради. Бу ўз навбатида, жамиятда шахс этномаданиятининг даврлар оралиғидаги хилма-хил анъаналар, удум ва маросимлар тарзида ижтимоий ҳаётда намоён бўлишига олиб келади.

Инсоният тарихидан маълумки, турли даврларда турли минтақа ва ҳудудларда яшаган инсонлар ўзларининг аجدодлари меросини улуғлаб, уларни юксак маънавий- мафкуравий қадриятлар сифатида ривожлантиришга интиланган. Ҳар бир шахс учун ўзи туғилиб ўсган жой муқаддас саналиб, унинг урф-одатлари, маҳаллий эътиқодлари доимо эъзозланиб келинган. Хусусан, “жазирама саҳрода яшовчи – кўчманчи бадавий, абадий музликлар билан қопланган юртлардаги – эвенклар, инсон ўтиб бўлмайдиган тўқайларда яшаётган – аборигенлар ва бошқа халқлар учун аجدодлари ўтган ҳамда ўзлари яшаётган табиий муҳит, ижтимоий макон Ватан ҳисобланади.

Унинг равнақини ўз ўтови, чайласи, ертўласида яшаётган оиласи, қондош уруғлари, халқи ҳаёт тарзи, эътиқоди, орзу-умидлари тимсолида тасаввур қилади. Бу тасаввурлардаги умумийлик маънавиятдаги умуминсонийликнинг намоён бўлишидир”¹.

Шахс учун бу табиий муҳитда эртанги кунга бўлган ишонч, маънавият ва этномаданиятни шакллантириш ётади.

Юртимизда бу муҳит оила деб аталиб, унда инсон боласининг шахс бўлиб вояга етишига хизмат қиладиган маънавий- мафкуравий ҳолатлар биринчи ўринда туради.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Ўзбек оиласида бошқа халқлардан фарқ қилувчи ўзига хос ва мос этномаданиятнинг намуналари бўлган анъаналар, қадриятлар, урф-одат ва маросимлар мавжудки, уларнинг ҳар бири бир дунё. Оддийгина оилада фарзанд туғилганда унга чиройли бир исм қўйишнинг ўзи халқимизга хос анъана бўлиб ҳисобланади. Бу борада ислом динида фарзандга чиройли исм қўйиш ота-онанинг олдидаги бурчи эканлиги, шунингдек, Кайковуснинг “Қобуснома”сида ҳам бу ҳақдаги фикрлар билдирилган.

Ўзбек халқида бошқа халқларга ҳам хос нафосат ҳақидаги умумбашарий тушунчалардан ташқари фақат шу халққагина хос бўлган, шахс ва жамият эстетик маданиятини шакллантирадиган маънавий-мафкуравий ҳолатлар мавжуд. Бу ўзига хослик борасида жаҳоннинг кўплаб мамлакатларида хилма-хил фикрлар мавжуд: Рус сиёсатшуносларининг таъкидлашича, “Оила

ўзбекларнинг кўп асрлик анъаналарига ва менталитетига мос бўлган энг муҳим ҳаётий кадрятлардан бири бўлиб қолмоқда”²

Дарҳақиқат, ўзбек оиласи ўзининг анъана ва тарихига биноан ўзининг ёшларни миллий нафосат ва фаросат сарчашмаларидан баҳраманд бўлиб вояга етишишлари руҳида тарбиялаб келмоқда. Айниқса, катта ёшдаги оила аъзоларининг ахлоқий-эстетик маданияти, яъни диди, руҳий, назокатли муомала мактаби, адабиёт ва санъатга муҳаббати, озодалик ва самимиятга интилиш каби фазилятлари ёшлар тарбиясида муҳим аҳамият касб этади.

Масалан, Абдулла Қодирийнинг “Ўткан кунлар” романидаги асосий қаҳрамонларнинг ҳатти-ҳаракатлари, гап- сўзлари ва муомала маданиятидаги назокат, миллий жозоба халқимиз миллий менталитетига ёрқин мисол бўлишидан ташқари, ёшларнинг эстетик маданияти шаклланиши ва ривожланишида жуда катта ўрнаткич бўлиб хизмат қилади. Унинг бу романидаги “Бу хонадондан ҳеч ким норизо бўлиб кетган эмас” деб айтилган сўзларда олам-олам маъно вақадриятларимиз мужассам бўлган.

Яна бир ўзбек адиби Абдулла Авлоний инсон ҳақидаги фикрларида тарбиянинг роли долзарблигини айтиб ўтади. У ўзининг “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” асарида инсон боласининг юксак шахс бўлиб етишиши учун миллий-маънавий кадрятларни улар онгига сингдириладиган эстетик тарбия билан боғлайди. Бу ҳақда шундай дейди:

Агар бир қушнинг ёш болосин олиб, Бўлур тарбият бирла йўлга солиб.

Аносин олиб асрагон бирла ром Қилмас, киши саъй қилса мудом. Керак тарбият ёшлиқдан демак, Улуғ бўлса, лозим келур ғам эмак.

Эгур бемашаққат киши навдани,

Тўғунчи эгур куйдириб кавдани³.

Бу мисралар орқали Авлоний шахснинг эстетик маданияти ёшлиқдан бошланишини, инсонни катта бўлгандан кейин тарбиялаш, унинг онгига миллий-маънавий кадрятларни сингдириш мушкул бўлишини айтади. Шунингдек, урф-одат ва маросимлар шахс маънавий камолотида муҳим саналиб, жамиятда миллий кадрятларни юксалтириш, халқ манфаати учун маърифатпарварликни ривожлантириш муҳим аҳамият касб этган.

Авлоний шахс эстетик маданияти тарбиясига эътибор қаратиб, унинг жамиятда анъаналар, маросим ва удумларга амал қилиш асосида камол топишига ҳаракат қилди. Буни Авлоний қуйидагича изоҳлайди:

Худонинг раҳмати, файзи ҳама инсонга яксардур,

Ва лекин тарбият бирла етушмак шарти акбардур.

Туғуб ташлов била бўлмас бола, бўлғай бало сизга,

Вужуди тарбият топса, бўлур ул раҳнамо сизга.
Темурчининг боласи тарбият топса, бўлур олим,
Бузулса хулқи, Лукмон ўғли бўлса, бўлғуси золим.
Ёмонларга қўшилди Нухнинг ўғли, бўлди беимон,
Юрурди Каҳф ити хўблар ила, бўлди оти инсон³.

Бу мисралар негизида Авлоний миллий кадриятларнинг юксалишида моддий ва маънавий асосларнинг борлигини кўрсатади. Шунингдек, жамиятда яшовчи фуқароларнинг мақсад-муддаолари, орзу-интилишларини ўзида ифодалашга, жамият эстетик маданиятини бойитиб боришга ҳаракат қилади. “Тарих шуни кўрсатадики, ҳар бир миллат, ҳар бир шахс, биринчи навбатда, ўз миллий ғурурига эга бўлиши, ўзлигини англаши лозим. Шахс, миллат, авваламбор, ўзини ҳурмат қилганидагина бошқа шахс, миллатларни ҳурмат қилади. Ўзлигини англамаган ғурурсиз миллат ҳар қанча моддий бойликларга эга бўлмасин кул бўлиб яшайверади. Аксинча, ўзлигини англаган, ўз аждодлари тарихини, кадрияти, урф-одатлари, анъаналарини эъзозлаган миллатнинг келажаги буюк бўлади”⁴.

ХУЛОСА

Шундай экан, биз халқимизнинг асрлар оша безавол яшаб келаётган маънавий- мафкуравий кадриятларининг юксалиши учун барча анъана, урф-одат ва маросимларимизни эъзозлашимиз, ёшларимизни юксак инсоний кадриятлар билан вояга етказишимиз даркор. Ўзбек халқининг бой ва бетакрор маънавий-мафкуравий кадриятлари кўп бўлиб, шахс эстетик маданиятининг шаклланишида улар доимо ҳаётининг маъносини ташкил этиб келади. Бу маънавий меросларимизнинг ўзига хос кўриниши шахснинг турмуш эстетикасига бўлган завқий муносабатида ўзини намоён этади. Шахснинг турмуш эстетикаси оила муҳити негизида ривожланиб боради. Ҳар қайси оила муҳитида бола ёшлигиданоқ ўз ота-онасини турмушини кўриб, ўз ҳаётини худди шундай эстетик маданият тарзда бўлишини хаёлидан кўп маротаба ўтказди. Бу муҳитда бўладиган барча воқеаларни синчковлик билан кузатиб, ўзининг ҳаётга бўлган қизиқишини кучайтира боради. Чунки, инсон боласи шу муҳитда аста-секин воқеликка нисбатан эстетик муносабатларини камол топтиради. Ҳар бир кунини қизиқарли ғояларини ёдга олиб, кўплаб дўстлар даврасида бўлгиси, беғубор осмондан учиб ўтаётган самолётга мингиси, дарров катта инсон бўлиб қолгиси келади. Бундай ўй- хаёлларни боланинг ота-онасига ҳар бир берадиган саволида юзага келиши табиий.

Ўз фарзандининг хилма-хил ғоялар оламига интилишини кўрган ота-она унга ҳаётдаги барча воқеа ва ҳодисалар бирин-кетин содир бўлишини, бир кун келиб болакай ҳам катта инсон бўлиб халқига хизмат қилишини келажакда юксак маданиятли шахс бўлиб етилишини тушунтиради. Ана ўшанда турмуш шароитлари елкасига тушиши ва гўзал оилани бошқаришини айтади.

АДАБИЁТЛАР (REFERENCES)

1. Мамашокиров С, Ўтамуродов А. Эзгу мақсад йўлида. –Т.: Мухаррир, 2008. 17-бет
2. Гафарли М.С, Касаев А.Ч. Ривожланишнинг ўзбек модели: тинчлик ва барқарорлик – тараққиёт асоси. –Т.: Ўзбекистон, 2001. 41-бет.
3. Авлоний А. Туркий гулистон ёхуд ахлоқ. –Т.: Ёшлар нашриёт уйи, 2018. 11-бет.
4. Азизхўжаев А.А. Мустақиллик: курашлар, изтироблар, қувончлар. –Т.: Академия. 2001. 8-бет.
5. Рустамов Р. Р., Тураева С. Х. Виды пропаганды, ее цели и задачи //Вестник науки. – 2020. – Т. 5. – №. 11. – С. 58-62.
6. Рустамов Р. СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА //Scientific Collection «InterConf». – 2022. – №. 118. – С. 41-49.
7. Rustamov R. R., Manzarov Y. X. Changes in advocacy systems today //Deutsche Internationale Zeitschrift für zeitgenössische Wissenschaft. – 2020. – №. 2. – С. 7-9.
8. Rustamov, R. R., & Turaeva, S. H. (2021). Medieval Western and Eastern Propaganda: A Comparative Analysis. *Theoretical & Applied Science*, (8), 72-74.
9. Rizoqulovich, R. R., & Halimovna, T. R. S. (2021). QADIMGI DUNYO ILK TARG 'IBOT SISTEMALARINING SHAKLLANISHI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(3), 130-137.
10. Rustamov, R. R. (2018). MODERN PROPAGANDA TECHNOLOGY AND THEIR MAIN PURPOSE. *Научное знание современности*, (10), 35-38.
11. Rustamov, R. R. (2018). ATTRIBUTIVE CHANGES IN THE INFORMATION SPACE SYSTEM IN THE CONTEXT OF GEOPOLITICAL COMPETITION. *Theoretical & Applied Science*, (3), 170-173.
12. Курбонова, М. Б., & Мамасалиев, М. М. (2020). СТРУКТУРА СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА МОЛОДЕЖНОГО СООБЩЕСТВА. In *ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПОТЕНЦИАЛ НАУКИ И СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ* (pp. 210-213).

13. Mamasaliev, M. M. (2023). Philosophical and Moral Aspects of Amir Temur's Foreign Policy. *Miasto Przyszłości*, 35, 210-215.
14. Мамасалиев, М. (2023). АМИР ТЕМУРНИНГ ТАШҚИ СИЁСАТДАГИ ФАЛСАФИЙ-АХЛОҚИЙ ЖИҲАТЛАР. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, 3(4), 170-175.
15. Mamasaliyev, M. M. (2022). AMIR TEMUR DAVRIDA MARKAZLASHGAN BOSHQARUV TIZIMINING SHAKLLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5-2), 1120-1129.
16. Манзаров, Ю. Х. (2020). Роль пропаганды народного творчества и искусства в воспитании молодежи. In *30 лет Конвенции о правах ребенка: современные вызовы и пути решения проблем в сфере защиты прав детей* (pp. 226-232).
17. Манзаров, Ю. Х. (2021). Новый Узбекистан на пути третьего ренессанса. *Academy*, (5 (68)), 34-38.
18. Манзаров, Ю. (2017). ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ И ОБЕСПЕЧЕНИЕ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО СОГЛАСИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ. *Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов*, (4), 28-30.